

Pristup

1. Premda je ljudsko zanimanje za jezik vrlo staro, vjerojatno koliko i ljudska zajednica, prvi pokušaji sustavna tumačenja jezika pojavili su se znatno poslije: kod starih Grka u okviru filozofije, o čem su raspravljale „gotovo sve značajnije ličnosti antičke filozofije“ (Ivić 2001: 20), i kod starih Indijaca, kod njih u okviru proučavanja i očuvanja autentičnosti zbirka vedskih tekstova, navlastito triju najstarijih (*Ṛgveda*, *Yajurveda* i *Sāmaveda*) koje su imale i obrednu ulogu (n. dj.: 28).

Već su prvi proučavatelji jezika znatan dio svojega zanimanja usmjeravali prema riječima: prvenstveno prema njihovu podrijetlu, potom prema određenju njihova „pravog“ značenja, a posebno prema odnosu između glasovnoga sastava riječi i njihovih značenja (o čem su višestoljetnu raspru vodili *analogisti* i *anomalisti*).

Za stari su vijek vezana i najranija prikupljanja riječi te oblikovanja kraćih ili dužih popisa manje poznatih i(li) teže razumljivih riječi (arhaizama, lokalizama, regionalizama, posuđenica, solecizama) običnijima, poznatijima i razumljivijima. Takvi popisi koje su njihovi sastavljači, *glosatori* ili *glosografi*, sastavljali vođeni najčešće pedagoškom potrebom, tj. željom da čitateljima objasne neku manje poznatu ili nepoznatu riječ (*glosu*; grč. *glōssa*; *glōtta* ‘jezik’), uobičajeno se nazivaju *glosarima* ili *glosarijima* (lat. *glossarium*) neovisno o njihovu opsegu kao i o tom na čem su bili zabilježeni: na glinenim pločicama (poput onih iz Nippura oko 2500.) ili na papirusu (poput egipatskih oko 1750. pr. Kr.). [Usput, uz latinsku riječ *glosograf* I. Belostenec u prvoj knjizi *Gazofilacija* s.v. *glossographus* donosi jezgrovito objašnjenje: „Tolmacsnik skureh, y nena-vadneh recsih.“]

Sastavljanje glosara tijekom stoljećā glosatore je suočavalo s nizom pitanja od kriterija za uvrštavanje riječi u glosare do nedoumica oko njihova poretka i načina objašnjavanja, sve dok se, kao plod probuđenih humanističkih zanimanja za klasične jezike i uz pomoć tiska, nisu u Europi od druge polovice XV. stoljeća, uz *aneksne rječnike*, počela pojavljivati opsež-

nija tiskana samostalna djela, a zajedno s njima svoje je mjesto i ugled među humanističkim strukama počelo stjecati i samo umijeće njihova sastavljanja.

2. Jer *leksikografija* (‘grč. *leksikós* ‘koji se odnosi na riječi’, odn. *leksikōn* ‘rječnik’ + *gráphein* ‘pisati’; slov. *slovaropisje*; njem. *Lexikographie*, engl. *lexicography*) je dugo imala ponajprije to praktično značenje: značila je *vještinu sabiranja riječi i umijeće sastavljanja posebnih djela* u kojima se riječi jednoga jezika tumače bliskoznačnim riječima drugoga jezika. Poslije je to značenje prošireno pa je leksikografija obuhvaćala i proučavanje izraza i sadržaja riječi kao jedinica leksika (rječničkoga blaga) kao jezičnog podsustava (njem. *Teilsystem*), tj. ono čime se nakon svoga osamostaljenja bavi *leksikologija* (Simeon 1969: 754–755). (U dijelu nacionalnih filoloških tradicija stanje je dugo bilo obrnuto jer je u njima *leksikologija* bila grana filologije koja proučava riječi kao jedinice jednoga od jezičnih podsustava /leksika/, ali i koja se bavi sastavljanjem leksikografskih djela.)

3. Temeljno djelo koje nastaje leksikografskim radom u hrvatskom se jeziku naziva *rječnik* (lat. *dictionarium* / *vocabularium*, rus. *словáръ*, njem. *Wörterbuch*, engl. *dictionary*, fr. *dictionnaire*, tal. *dizionario* / *vocabolario*). Naziv *rječnik* u hrvatskoj je leksikografiji i uopće u nacionalnoj filologiji prevladao u početku druge polovice XIX. stoljeća, ali je i prije i nakon toga zasvjedočen u različitim slovopisno-pravopisnim, fonološkim i morfološko-tvorbenim inačicama: *rěčnik*, *riečnik*, *riječnik*, *ričnik* / *ricsnik*, *ričopis* / *ricsopis*, *rečnica* / *recsnica*, *rečnik*, *rečnjak* / *rječnjak* / *riječnjak*, *rječenic* / *rjecsenik*, *rječosložje* / *rjec-sosložje*, *rječopis* / *rjescopis*. U naslovima pojedinih starijih rječnika hrvatskoga jezika i kod pojedinih leksikografa pojavljuju se i drugi nazivi: *blago jezika*, *dikcionar* / *dictionar*, *gazofilacij* (lat. *gazophylacium* ‘riznica’), *leksikon* / *lexicon*, *ričoslovník* / *ricsoslovník* // *rječoslovník* / *rjecsoslovník*, *rukoslovník* (< njem. *Handwörterbuch*), *slovar*, *slovník*, *slovoknjiga*, *slovoslovlje*, *vokabular*, *zvanik*.

Zahvaljujući snazi tiskarske tradicije („tiskarskomu stroju“) nastala je tradicionalna definicija po kojoj je rječnik *knjiga* koja sadrži (obično abecedni) *popis riječi nekoga jezika s definicijama njihova značenja ili s jed-nakovrijednicama na stranome jeziku (na stranim jezicima)*. Kritika te definicije rječnika upozorila je na neke njezine nedostatke kao što su po-redak riječi / natuknica (koji ne mora biti abecedni), mogućnost da rječ-nik ne sadrži definicije, zatim da u rječniku mogu biti obrađivane i veze riječi (npr. frazemi ili višerječni nazivi). Konačno, razvoj suvremenih me-dija pokazao je da rječnik ne mora biti ni knjiga. Sve je to vodilo k novoj,

suvremenijoj definciji po kojoj je *rječnik nekim medijem predstavljena zbirka leksičkih jedinica / natuknica / lema (najčešće riječi) o kojima se potencijalnom korisniku daju o njima odgovarajuće obavijesti koje moraju biti tako uređene da korisnik ima do njih brz i jednostavan pristup* (prema Hausmann 1985: 369).

4. U srednjem vijeku u europskoj pisanoj kulturi pojavljuju se, prvo na latinskom, potom i na pučkim idiomima, *lucidari* (‘srednjovj. lat. *lucidarius*, prema kasnolat. *lucidare* ‘objasniti, rasvijetliti’), „popularne prirodnoznanstvene enciklopedije u kojima se, kroz dijalog učitelja i učenika, iznose srednjovjekovna znanja i spoznaje o čovjeku i njegovu svijetu“ (Hercigonja 1975: 69). U hrvatskoj pisanoj kulturi prvi je lucidar prema češkomu prijevodu jedne od inačica njemačkoga predloška nastala između 1190. i 1195. u prvoj polovici XV. st. preveo nepoznati istarski glagoljaš. Povjesničari leksikografije upravo te „općeobrazovne kompendije znanja o vjeri i svijetu“ (Gostl 1996: 83) smatraju počecima drugačije koncipirana i na činjenice orijentirana leksikografskoga opisa. Zato se ta leksikografija, koja je usmjerena na objašnjavanje izvanjezičnih realija (dogadaja, osoba, pojava, predmeta...), za razliku od jezične, naziva *enciklopedijskom leksikografijom* ili, u novije vrijeme, *enciklopedikom* (u njem. *Sprachlexikographie* vs. *Sachlexikographie*). Ovisno o opsegu i načinu obradbe temeljna su joj djela *leksikoni i enciklopedije*.

[Riječ *enciklopedija* u značenju blisku današnjemu prvi je uporabio hrvatski humanist i polihistor Pavao Skalić (Paul Scaliger – Paulus Scalicus de Lika; 1534. – 1575.) u svome djelu *Znalac enciklopedije ili kruga svetih i svjetovnih disciplina – Encyclopaedia seu orbis disciplinarum tam sacrum quam profanarum epistemon*; Basel, 1559.]

Premda su (jezična) leksikografija i enciklopedika danas posve *profilirane kao dvije samostalne discipline* (v. Hartmann – James 2001: 49 s.v. *encyclopedic lexicography*), propitivanje naravi granice između njih pokazuje kako ona nije „nepropusna brana koja posve onemogućuje leksikografiji zahvaćanje u enciklopedičko i enciklopedici posezanje za leksikografskim“ (Samardžija 2015: 165).

5. Suvremeno proučavanje rječnikā od leksikografije kao znanstvene prakse, kao praktičnog umijeća sastavljanja leksikografskih djela / rječnika, razlikuje *metaleksikografiju* koju čine četiri istraživačka područja:
 - a) *proučavanje uporabe i društvenoga statusa rječnikā,*
 - b) *povijest leksikografije,*

- c) *kritiku leksikografske prakse* i
 d) *teoriju leksikografije* (Hausmann 1985: 368).

6. U vezi s teorijom leksikografije treba reći da nove teoretske spoznaje o leksemima i njihovim odnosima leksikografiji najizdašnije nudi *leksikologija* ili *rječoslovlje* (slov. *besedoslovlje*, njem. *Wortkunde / Lexikologie*, engl. *lexicology*, rus. *лексикология*), jezikoslovna disciplina s kojom se uporabno „preplitala“ i dugo rabila *promiscue* pa je s njom vežu dugotrajni međusobni i uzajamni utjecaji (Schippan 1992: 53–56). Međutim, otkako se u pedesetim godinama prošloga stoljeća osamostalila kao jezikoslovna disciplina, leksikologija se, uz pomoć spoznaja *leksičke semantike*, postupno sve jače fokusirala na *opći* (*općeuporabni*) *leksik* (neogranskih i organskih idioma) kao jezgreni sloj leksika svakoga prirodnog jezika, što je izravno koristilo *općejezičnoj leksikografiji*.

Kako leksik svakoga jezika osim općeuporabnog sloja ima još dva važna dijela, nazive (termine) i imena, tim se dijelovima bave dvije posebne leksičke discipline:

- *terminologija* ili *nazivoslovlje* proučava stručne i znanstvene nazive kao jedinice terminologija (nazivlja); nazivi se leksikografski obrađuju u posebnim, *terminološkim rječnicima* po načelima *terminološke leksikografije*;
- *onomastika* ili *imenoslovlje* proučava imena koja se također obrađuju u posebnim, *onomastičkim rječnicima* (onomastikoni; osobnih imena, nadimaka, prezimena, imena naseljenih mjesta) po načelima *onomastičke leksikografije*.

7. Kad veze dvaju ili više leksema postanu tako čvrste da se u govorenome i pisanome jeziku ostvaruju kao cjelina „u unaprijed određenom, gotovom obliku, tj. ne formiraju se svaki put iznova spontanijem slaganjem pojedinih riječi kao što se formiraju slobodne veze riječi“ (Menac 2007: 11), govorimo o *frazemima* (ili *frazeologizmima*) koje proučava znanstvena disciplina koja se zove *frazeologija*. Rječnici u kojima se obrađuju samo frazemi nazivaju se *frazeološkim rječnicima* kojima koncepciju određuje *frazeološka leksikografija*.

Kako je svaki punoznačni leksem kao *jezični znak dvojestvo izraza* (formativa) i *sadržaja* (semantema), a sadržajnu stranu leksema, njegovo *leksičko značenje* proučava *leksička semantika* (<grč. *semeion* ‘znak’; *sēmantikē téchnē*) kao dio *lingvističke semantike* (v. npr. Cruse 1989; Berutto 1994; Lyons 1996), jasno je da je primjena leksikosemantičkih spoznaja važan dio suvremenoga leksikografskog opisa leksičkih jedinica kao natuknica.

8. U leksikografskome metajeziku koristi se niz naziva koje je korisno poznavati kad je posrijedi teorija, ali i povijest leksikografije. Osnovni je naziv *rječnički* ili *leksikografski članak* (koji se naziva i *leksičkom jedinicom*; njem. *Wörterbuchartikel*; slov. *slovarski članek*) koji se, kao vrsta teksta i leksikografska cjelina, oblikuje prema općim i posebnim konvencijama koje vrijede za sastavljanje takve vrste tekstova. Sastoji se od natuknice, odrednica, definicije, primjera / primjē-rā, uputnica, kolokacijskih i frazeoloških primjera.

Na početku rječničkoga ili leksikografskoga članka stoji *natuknica* ili *lema* (<grč. *lēmna* ‘ono što je primljeno’; njem. *Stichwort*; rus. *заглавное / заголовочное слово*, slov. *iztočnica / geslo*; fr. *mot repère*, engl. *entry / headword*) koja se leksikografski opisuje. Natuknica je obično istaknuta drugačijim tipom slova od ostaloga teksta u članku. Kad se opisuje / obrađuje riječ, za natuknicu se uzima njezin *kanonski* (osnovni, temeljni) *oblik*. Kod glagola je to infinitiv, kod sklonjivih riječi nominativ jednine, a kod nepromjenjivih riječi njihov jedini oblik. Ako je natuknica naglasnica (tonička riječ, riječ koja ima svoj naglasak), u hrvatskim jednojezičnim rječnicima redovito su označene njezine prozodijske značajke (naglasak i eventualna dužina / dužine). Glagolu koji nema infinitiv kanonski je oblik prvo lice jednine prezenta (npr. *velim*). Kod imenica koje nemaju jedninu (*pluralia tantum*; *gaće, hlače, leđa, vrata*) kanonski je oblik nominativ množine. U jednojezičnim se rječnicima kao natuknice kadšto obrađuju i leksički nesamostalne jezične jedinice (sufiksi, prefiksi).

Obavijesti koje se, obično kraticama, u rječničkome članku donose o natuknicama nazivaju se *odrednicama*. Razlikuju se:

- a) *gramatičke odrednice*,
- b) *etimološke odrednice*,
- c) *stilske odrednice* i
- d) *normativne odrednice*.

Važan je dio rječničkoga članka *definicija*. Ako glagol *definirati* lingvistički rječnik objašnjava kao „odrediti; dati definiciju nekoga pojma, dati točan, logičan sadržaj pojma, jasno protumačiti, točno odrediti, opisati“ (Simeon 1969 s.v. *definirati*), onda *leksikografska definicija* nije ništa drugo nego *objašnjenje značenja natuknice pomoću riječi za čija se značenja pretpostavlja da su poznata korisniku* (Matveeva 2010 s.v. *онпеделѐние*).

Po svome obliku leksikografske definicije mogu biti:

- a) objasnidbene parafraze,
- b) sinonimizacije kao nizanja natuknici bliskoznačnih leksema,

- c) kombinacije parafraze i sinonimizacije,
- d) pragmatične obavijesti o situacijskome kontekstu u kojem se natuknica pojavljuje kao samostalan leksem ili veza leksema i
- e) enciklopedijske informacije (Herbst – Klotz 2003: 32–37).

S obzirom na poznatu tvrdnju Ludwiga Wittgensteina da je značenje neke riječi „njezina upotreba u jeziku“ („Die Bedeutung eines Wortes ist sein Gebrauch in der Sprache.“; Wittgenstein 1998: 20), komplementarni dijelovi leksikografske definicije su *primjeri veza kolokacijskih leksema u kojima se definirana natuknica pojavljuje kao samostalan leksem ili kao ustaljena veza leksema*.

Primjeri u rječnicima mogu biti:

- a) konstruirani („izmišljeni“),
- b) oblikovani prema primjerima pronađenima u nekome korpusu,
- c) izravno preuzeti iz nekoga korpusa (kraćeni ili modificirani) ili
- d) eklektički preuzimani iz različitih izvora (Herbst – Klotz 2003: 58).

Normativni status leksema opisanog kao natuknica određuje se *uputnicom*. U normativnom se rječniku uobičajeno rabi nekoliko uputnica različitih po stupnju („jakosti“) svoje propisnosti (preskriptivnosti). Ako npr. uz natuknicu *otarak / otārak* stoji odrednica *reg.* jer pripada područno ograničenu leksiku hrvatskoga jezika, uputnicom *v.* uputit će se na neutralan standardnojezični leksem (*v. ručnik*). Kod razgovorno proširene a pogrješno tvorene riječi *razočarēnje* mora biti odrednica *razg.* zbog čega pri upućivanju na pravilnu riječ *razočāranje* mora biti upotrijebljena neka normativno jača uputnica (npr. →). Tako i kod natuknice / leksema *pēškīr* (<tur. *peşkir*<perz. *pīšgīr*; Škaljić 1966 s.v. *peşkir*) kao nepotrebne posuđenice tursko-perzijskoga podrijetla koja se upućuje na kodificiran standardnojezični leksem (→*ručnik*). Isto vrijedi i za nepotrebni talijanzam *ponistra* (<tal. *finestra*; Sočanac 2004: 320, s.v. *finestra*) i nepotrebni hungarizam *oblok* (<mađ. *ablak*; Hadrovics 1985: 380, s.v. *oblok*) koji se upućuju na standardnojezični leksem (→*prozor*).

Ako natuknica na koju se upućuje dolazi u poretku prije natuknice s koje se upućuje, može se npr. upotrijebiti uputnica ↑, a u obrnutu slučaju uputnica ↓.

Pri kraju rječničkoga članka u jednojezičnim rječnicima uobičajeno se donose dvije skupine primjera:

- a) *kolokacijski primjeri; kolokacija* (<lat. *collocatio* ‘poredak, položaj, razmještaj’; njem. *Kollokation*, rus. *коллокация*, engl. *collocation*) jezikoslovni je naziv koji se kao mogućnost i vjero-

jatnost zajedničkoga aktualiziranja leksičkih jedinica odnosi na karakteristične, relativno česte leksičko-semantičke veze riječi kod kojih aktualizacija jedne riječi (aktanta) potiče očekivanje aktualizacije druge kao sintaktičko-semantičkog „sui-grača“: *gladan+kruh, sinj+more, taman+noć*; kolokacije su dijelom povezane s rekcijским i valencijskim osobinama riječi: *čestitati+D+A/naL, recept+za A, pripisati+D+A, raspad+G*.

- b) *frazeološki primjeri*; obično se navode najobičniji i(li) najčešći frazemi u kojima je jedna od sastavnica leksem koji se obrađuje kao natuknica. Tako će se npr. s.v. *bura* uvrstiti frazem *bura u čaši vode*, s.v. *konac* (u značenju 'kraj') frazem *na koncu konca*, s.v. *točka* frazemi *i točka, slaba točka, točka na „i“* a s.v. *zгода* frazem *od zgrade do zgrade*.

9. U završnome, VIII. proglašuju („Planiranje i organizacija leksikografskoga rada“) poznatoga leksikografskog priručnika češkoga leksikografa Ladislava Zguste i suradnica i suradnika (Zgusta 1971/1991) ističe se kako je odluka o tom da se pristupi sastavljanju nekoga rječnika najčešće posve osobna, leksikografova. Unatoč tomu rječnik kao rezultat te odluke, čak i kad je prvi u nekoj nacionalnoj leksikografiji, oblikuje se u četiri osnovna koraka (1. prikupljanje građe za rječnik; 2. izbor natuknica; 3. oblikovanje opisnog inventara i 4. utvrđivanje oblika i sadržaja leksikografskoga članka) u skladu s već postojećim leksikografskim običajima / pravilima koja su izrasla iz iskustva stečena u dugoj općoj leksikografskoj tradiciji. Zato se većina novih rječnika bez većih poteškoća svrstava u neku od postojećih skupina rječnika u koje se rječnici dijele (razvrstavaju) po različitim značajkama i kriterijima od kojih će ovdje biti prikazani samo najčešći. U skladu s onim što je rečeno o razlici između leksikografije i enciklopedike, ovdje se nećemo baviti enciklopedičkim djelima nego samo onima koja se u starijoj jezikoslovnoj literaturi nazivaju *jezičnim* (lingvističkim) *rječnicima* (Simeon 1969 s.v. *rječnik*). Od ovoga se dijelom izuzimaju *enciklopedijski rječnici* koji kao „hibridna“ djela pomiruju leksikografiju i enciklopediku.

10. Dvije su najpoznatije podjele rječnikā *po broju jezika* i *po opsegu*.

Po broju jezika čiji je leksik obrađen u rječniku razlikujemo:

- a) *jednojezične rječnike* (ili jednojezičnike), tj. takve rječnike u kojima natuknice (leme) i leksikografski metajezik kojim se opisuju natuknice pripadaju istomu jeziku. Grana leksikografije koja se bavi jednojezičnim rječnicima naziva se *jednojezičnom leksikografijom*. U nekim se nacionalnim leksikografijama jed-

nojezičnici nazivaju *objasnidbenim rječnicima* (rus. *толковые словари*, njem. *erklärende Wörterbücher*, bug. *тълковни речници*);

- b) *dvojezične rječnike* (ili dvojezičnike), tj. takve rječnike u kojima natuknice pripadaju jednomu (polaznom) jeziku (njem. *Ausgangssprache*), a njihove leksičke jednakovrijednice drugomu (ciljnom) jeziku (njem. *Zielsprache*), čime se bavi *dvojezična leksikografija*;
- c) *višejezične rječnike* (ili višejezičnike) u kojima je u posebnim stupcima ili kako drugačije obrađen leksik triju ili više jezika. Kad je to u *višejezičnoj leksikografiji* potrebno, može se preciznije govoriti o *trojezičnim*, *četverojezičnim*, *petojezičnim*... rječnicima.

Rječnici se nadalje mogu podijeliti po kvantitativnom kriteriju, tj. po tome koliko je *natuknica* („riječi“) u njima obrađeno. Po tom se kriteriju obično razlikuju:

- a) *mali rječnici* u kojima je obrađeno petnaestak tisuća natuknica (nazivaju se i *džepnim rječnicima*);
- b) *srednje veliki rječnici* u kojima je obrađeno između tridesetak i šezdesetak tisuća natuknica i
- c) *veliki rječnici* u kojima je obrađeno stotinu tisuća ili više natuknica (Gabka 1984: 229).

Od ostalih podjela rječnika navest ćemo još tri:

1. S obzirom na vremenski obuhvat leksika razlikuje se *povijesni* (povijesno-filološki, historijski) *rječnik* (lat. *lexicon historicum*, njem. *historisches Wörterbuch*, rus. *исторический словарь*) od *rječnika suvremenoga jezika*. U povijesnom rječniku, često uz primjere iz starih izvora i djela starijih pisaca, obrađuje se leksik nekoga jezika od najranijih potvrda kao i promjene u uporabi i značenju pojedinih riječi tijekom vremena. Uglavnom zbog njihova opsega takvi se rječnici nazivaju tezaursima (<grč. *thēsauros* ‘riznica, blagajna’). Nasuprot tomu u *rječniku suvremenoga jezika* obrađuje se novije stanje u leksiku nekoga jezika, pretežno suvremeni standardnojezični leksik.
2. Standardološki je važno, premda ne uvijek i jednostavno, razlikovati jednojezični *opisni* (deskriptivni) od jednojezičnoga *normativnog* (preskriptivnog, propisnog) *rječnika*. Dok se u prvome o obrađivanoj natuknici / leksemu samo navode svi važniji podatci, u drugom se *normativnim i stilskim odrednicama i uputnicama* korisniku daju i obavijesti o mjestu obrađivane na-

tuknice / leksema u leksičkome podsustavu standardnoga jezika, o njezinoj uporabnoj vrijednosti i o eventualnoj stilskoj obilježenosti.

3. Razlikuju se također *općejezični rječnici* od *posebnih* (specijalnih) *rječnika* jer se u prvima obrađuju natuknice / riječi iz svih slojeva općega leksika, manjim dijelom i strukovnih nazivlja, dok su drugi, uglavnom po leksičko-semantičkim kriterijima, usredotočeni na određenu skupinu leksema unutar leksika kao jezičnog podsustava.

U gotovo svakoj nacionalnoj leksikografiji postoji veći ili manji broj posebnih (specijalnih) rječnika¹ od kojih su najčešći:

- a) *rječnik antonima* (antonimikon),
- b) *rječnik homonima* (homonimikon),
- c) *rječnik paronima* (paronimikon) i
- d) *rječnik sinonima* (sinonimikon).

11. Rječnici su djela za zaglédanje (njem. *Nachschlagewerke*) jer za njima korisnici posežu samo kad se suoče s vlastitom nesigurnosti, nedovoljnim ili potpunim nepoznavanjem nekoga leksema, veze leksema ili nečega u vezi s njima. Zato rječnike, osim autorica i autora, u cijelosti („od korica do korica“) pročita iznimno malo korisnika koje pritom nerijetko odbijaju neke značajke rječničkoga teksta (različite vrste pisma, mnoštvo kratica, simbola i zagrada) kao sredstava leksikografskoga opisa. Metaleksikografi s tim u vezi upozoravaju potencijalne korisnike kako je nužno uložiti nešto dodatna truda za svladavanje leksikografskih „tehnikalija“ jer bi u protivnom mogle trpjeti potpunost i kakvoća informacije zbog koje posežu za nekim rječnikom. Jer rječnici su djela koja često nastaju dugo, manje zbog prikupljanja građe, za što također treba vremena i znanja, a znatno više zbog obradbe prikupljene leksičke građe koja je nekada, bez leksikološke pomoći, mogla biti vrlo spora i – mukotrpana.

Zato kad god se koristimo nekim rječnikom ili samo zàglédāmo ū nj, trebali bismo imati na umu često navođene latinske stihove francusko-talijanskoga humanista Josepha Justa Scaligera (tal. Giuseppe Giusto Scaligero; 1540. – 1609.) na koje je hrvatske i njemačke korisnike u predgovoru svomu *Rječniku ilirskoga i nĕmačkoga jezika* (Beč, 1853.) podsjetio hrvatski leksikograf Rudolf Fröhlich Veselić:

¹ Podrobna klasifikacija posebnih rječnika izložena je na početku poglavlja o posebnim rječnicima hrvatskoga jezika, str. 141.

„*Si quem dura manet sententia iudicis olim
 Damnatum aerumnis suppliciisque caput,
 Hunc neque fabrili lassent ergastula massâ,
 Nec rigidas vexent fossa metalla manus,
 Lexica contextat: Nam caetera quid miror? Omnes
 Poenarum facies hic labor unus habet –*“

Što Fröhlich Veselić ovako „u kratko“ objašnjava: „Ako koga sud hoće kazniti, neka ga ne osudi na robiju, nego da rječnike sastavlja, jer taj jedan posao sve kazni u sebi sastavlja.“

Scaliger naravno nije jedini autor koji je pisao o težini leksikografskoga rada. O težini, ali i o drugim značajkama toga rada pisali su mnogi ljudi od pera: filolozi, književnici, publicisti, znanstvenici, pa i sami leksikografi (v. Herbst – Klotz 2003: 291-298).

U prvome, latinsko-hrvatskome dijelu svoga *Gazofilacija* hrvatski leksikograf Ivan Belostenec (Joannis Béloszténecz; Bilostinac) u drugoj polovici XVII. stoljeća s.v. *dictionarium* bilježi: „1. recsih na red posztavlyeneh knjiga vuchecha, kay vszaka diacska [latinska] rech z-drugem jezikom znamenuje &c. 2. ova izsta knjiga ku vu rukah imas, diacskoga, horvatjskoga y slovinszkoga jezika navuchitelica“. A da Belostenec nije pretjerao nazivajući rječnik(e) *navucsitelicom* (učiteljicom) *horvatskoga jezika*, tri stoljeća poslije potvrdio je Miroslav Krleža kad je u vezi s jezikom *Balada Petrice Kerempuha* uz hrvatski jezik kajkavske osnove ni za književnika (Antuna Vramca, Blaža Škrinjarića, Matijaša Magdalenića, Katarine Zrinske, Frana Krste Frankopana, Tomaša Mikloušića, Baltazara Adama Krčelića, Tituša Brezovačkog) kao vrela naveo djela nekoliko i za razvoj i za povijest hrvatske leksikografije vrlo zaslužnih autora: Ivanuša Pergošića, Jurja Habelića, Ivana Belostenca, Pavla Rittera Vitezovića, Andriju Jambrešića (Matvejević 1971: 204).

Duže od pet stoljeća hrvatski, a dijelom i strani leksikografi ili *rječosložitelji* (*rjecsosloxitèlji*) kako ih (s.v. *leksikograf*) naziva Joakim Stulli, unatoč svim poteškoćama i zaprekama, ulagali su golem trud u sastavljanje i izdavanje djela koja su doprinijela postupnu napretku hrvatske leksikografije kao umijeća sastavljanja rječnika i rječničkoga opisa hrvatskoga leksika, ali i kao ukupnosti rječnikā hrvatskoga jezika koji su odavno postali važan i neodvojiv dio hrvatske pisane kulture.